

Omdömen, omvändelser, omvärdering

– Edward Dahlberg, Leon Larsson och den litterära avbönen

Anna Linzie

Litterär värdering och omvärdering kan ske i form av olika retoriska gester och inramningar som skulle kunna kallas omdömen och omvändelser. Dessa kan utföras av författaren själv eller av andra, och i själva den litterära texten eller i de texter som omger den. Det gäller för arbetarlitteraturen i lika hög grad som för all annan litteratur, och sådana omvärderande markeringar finns till exempel inom amerikansk och svensk arbetarlitteratur i Edward Dahlbergs och Leon Larsons författarskap. Då jag är forskare inom amerikansk litteratur blir mitt bidrag en jämförelse mellan Dahlberg, en amerikansk proletärförfattare som på många grunder tillhör men på vissa sätt också ligger bortom amerikansk arbetarlitterär kanon, och Larson, en svensk författare som också har värderat och omvärderat sin litteratur och fått den värderad och omvärderad.¹ Mitt främsta exempel är Dahlbergs debutroman *Bottom Dogs* (första brittiska utgåvan 1929, första amerikanska 1930) som har fångat mitt intresse framför allt på grund av två märkliga texter som handlar om den: dels D.H. Lawrences berömda introduktion från 1929 som ger ett ambivalent omdöme, dels Dahlbergs eget förord till en ny upplaga 1961 där även han tycks ifrågasätta värdet av den roman som han själv har skrivit. Mot Dahlberg ställer jag i en jämförelse Larsons svenska författarskap under tidigt 1900-tal, där en annan typ av avbön, ett litterärt avståndstagande från tidigare positioner och verk, görs i texterna själva.

Nyare forskning av Magnus Nilsson och John Lennon erbjuder intressanta jämförelser mellan svensk och amerikansk arbetarlitteratur. I förordet till *Working-*

¹ Ett känt exempel på en liknande vändning är Karl Gustav Ossian-Nilssons nyckelroman *Barbarskogen. En berättelse i klasskampens tecken* (1906) där författaren angriper den arbetarrörelse som han själv deltagit i, inte minst som kampdiktare. Se Lehtiilä-Olsson (1982).

Class Literature(s) från 2017 pekar Nilsson och Lennon på att det saknas jämförande studier av arbetarlitteratur över nationsgränser, och deras antologi syftar till att börja åtgärda just denna brist.² De skillnader som finns mellan amerikansk och svensk arbetarlitteratur handlar bland annat om hur litteraturen förhåller sig till samhällets olika sfärer, och var tonvikten ligger. Här kan Dahlberg och Larson sägas sticka ut, var och en något udda i sitt sammanhang. Amerikansk proletärlitteratur utvecklades nära sammanbunden med det amerikanska kommunistpartiet och dess kulturpolitiska inriktning, och på så vis även med en internationell kommunistisk rörelse, medan svenska arbetarförfattare kom att bli förknippade med *litterär produktion* i högre grad än med partipolitik (Nilsson & Lennon 2016: 44, 54).³ Detta betyder att båda de författare som avhandlas här i någon mån hamnar på tvärs mot just denna definition av vad arbetarlitteraturens tyngdpunkt är i respektive nationell kontext, eftersom Dahlberg själv lade störst vikt vid det språkliga och litterära, och Larsons författarskap framstår som särskilt oskiljaktigt från politiken.

I fallen Dahlberg och Larson kan man tänka sig att det spelar en viss roll om omdömen, omvändelser och omvärdering kommer från någon annan eller från författaren själv, oavsett var man befinner sig på skalan mellan Roland Barthes dödförklarade författare och en mera traditionell historisk/biografisk konstruktion av författaren via Michel Foucaults författarfunktion.⁴ Som jag ser det uppstår en

² Se även Nilsson & Lennon (2020) om proletär självbiografi hos Agnes Smedley and Moa Martinsson. Min kollega Anna Forssberg och jag arbetar i samma svensk-amerikanska komparativa anda i ett projekt om litterärt värde och värdering, även om vi där inte har ett särskilt fokus på arbetarlitteratur. Se Forssberg & Linzie (2022), och Forssberg & Linzie (2023).

³ Det har också funnits arbetarlitteratur i arbetarrörelsen – dvs. *arbetarrörelselitteratur* – under hela 1900-talet. Den har varit mindre politiserad än exempelvis den amerikanska proletärlitteraturen men inte desto mindre utgjort en annan tradition än den arbetarlitteratur som levtt sitt liv i den litterära offentligheten (se t. ex. Nilsson (2021)).

⁴ Här hänvisar jag till Barthes och Foucault samt en äldre ”biografisk” syn på författaren för att indikera den ”skala” som läsaren har till sitt förfogande för att förstå textens röst och upphov. David Davages pragmatiska utredning av förhållandet mellan Barthes dödförklarade författare och Foucaults författarfunktion är användbar: ”Så som den förstås av Foucault liknar författarfunktionen nämligen den för tolkningen tvingande närvaro som Barthes vill göra sig av med. Författaren begränsar tolkningsalternativen. Vi skulle därför kunna tala om en tämjande funktion, eller med Gérard Genettes (1930–2018) begreppsapparat: en paratext. Som paratext skapar författarhänvisningen koherens. Den

betydelsefull koppling mellan historisk person och litterär persona i samma stund som författaren deltar i (om)värderingen av den egna litterära produktionen, vilket de författare jag här behandlar har gemensamt. Författarens aktivitet signalerar både kontinuitet och avbrott, både något konstant (författarnamnet) och en rörelse bort från en tidigare position.⁵

En intressant aspekt av Foucaults diskursbaserade författarfunktion är förstås att den, trots att den tillåter radikala skiften och förändringar, förblir "densamma" över tid och var den än verkar, i författarnamnet på omslaget till en roman *och* i rösten som (om)värderar den (egna) romanen.⁶ Trots detta spelar det möjligen också roll för kopplingen person/persona var någonstans ett omdöme uttalas. Barthes understryker skillnaden mellan något som berättas i direkt relation till verkligheten och något som berättas för symbolikens skull och slår fast att det är det senare som innebär författarens död (1967: 142).⁷ Dahlbergs egna omdömen angående *Bottom Dogs* och de som D. H. Lawrence faller om hans text står i direkt relation till en särskild sorts verklighet, nämligen romanen och den författarfunktion som texten tycks peka på, och i det förstnämnda fallet är det också en självbiografisk utsaga, där den historiska författaren Dahlberg tycks demotivera sin "död" genom att säga sin egen debutroman. Även den omvändelse som gestaltas i Larsons verk, trots att den uttrycks inom själva texten och inte i förord eller liknande, riktar sig mot den verklighet som gäller hans egen författarbana och syftar till att ta avstånd från tidigare ställningstaganden. I och med de gester som är delvis självbiografiska och den omvärderingens retorik som blottar författarfunktionens mekanismer skiljer sig Dahlberg och Larson från Barthes "scriptor" och kan begripas i termer av den

håller samman texten så att motsägelser tonas ned, ger den legitimitet och auktoritet, samtidigt som den för den samman med andra texter" (Davage 2021: 135).

⁵ För en mer ingående bild av min syn på självbiografiskt skrivande, person/persona och betydelsen av den historiska/biografiska författaren för den litterära texten och läsarens förståelse av den, se Linzie (2006).

⁶ "The author also constitutes a principle of unity in writing where any unevenness of production is ascribed to changes caused by evolution, maturation, or outside influence." (Foucault 1969: 308)

⁷ "As soon as a fact is narrated no longer with a view to acting directly on reality but intransitively, that is to say, finally outside of any function other than that of the very practice of the symbol itself, this disconnection occurs, the voice loses its origin, the author enters into his own death, writing begins." (Barthes 1967: 142)

”tvingande närvaro” som Davage nämner.⁸ Genom att aktualisera olika versioner av det självbiografiska kontraktet (Lejeune 1975) insisterar de – ”de” som läsaren har tillgång till dem i texten – på att kött och blod, tid och rum, liv och historia både omsluter och infiltrerar det skrivna.

Diskussionen i min studie av Dahlberg och Larson rör dels den svensk-amerikanska jämförelsen, dels hur författarfunktionen både stärks och kompliceras av biografiska och självbiografiska inslag, dels de aspekter av litterär värdering och omvärdering som jag har berört ovan.

Dahlberg

Edward Dahlberg är en av relativt få amerikaner som tillsammans med till exempel Tillie Olsen brukar räknas som ”äkta” arbetarförfattare i den meningen att de inte bara skriver om eller för arbetarklass utan även själva kommer från arbetarklassen. Här skiljer han sig från författare som John Steinbeck, Theodore Dreiser och John Dos Passos som skrev om arbetare men själva hade en annan klassbakgrund. Dahlberg föddes in i fattigdom, bodde under en stor del av uppväxten på olika barnhem och flackade sedan runt mellan olika lågstatusjobb.⁹ Under hela livet upplevde han sedan sig själv som utstött och utanför, och han har kallats ”one of the great exiles and isolatos of modern American letters” (Porter 1977: 141).¹⁰

⁸ ”Succeeding the Author, the scriptor no longer bears within him passions, humours, feelings, impressions, but rather this immense dictionary from which he draws a writing that can know no halt: life never does more than imitate the book, and the book itself is only a tissue of signs, an imitation that is lost, infinitely deferred.” (Barthes 1967: 147) Se Davage 2021: 135.

⁹ Han var ”a Western Union messenger boy in Cleveland, trucker for the American Express, driver of a laundry wagon, cattle drover in the Kansas City stockyards, dishwasher in Portland, Oregon, potato peeler in Sacramento, bus-boy in San Francisco, longshoreman in San Pedro, clerk in a clinic, and vagabond everywhere.” (*Bottom Dogs*, ”A Note about the Author”)

¹⁰ ”I am absolutely nowhere in America at the age of 58. I have been in exile in this land since I was a boy.” (brev till Jonathan Williams, cit. i Porter 1977: 141). Många har skrivit om Dahlbergs djupt pessimistiska syn på tillvaron i allmänhet och på sin egen biografiska och litterära bana i synnerhet (se Mirsky 2000, Hassan 1964, MacShane 1978, Kindrick 1983, Spencer 1975, Solomon 2001). I ett brev till Dahlberg skrev D. H. Lawrence med en ton som tydde på viss desperation ”for HEAVEN’S SAKE LEAVE OFF BEING UNLUCKY – you seem to ask for it” (Lethem 2003: 55). Tydligt brukade

Bottom Dogs inleder Dahlbergs bana som proletärförfattare under 1930-talet och hans så kallade proletära trilogi, som fortsätter med *From Flushing to Calvary* (1932) och *Those Who Perish* (1934). Huvudpersonen Lorry är en mer eller mindre självbiografisk version av författaren själv, som texten följer från barndomen med den hårt arbetande och socialt normbrytande mamman till barnhemmet och senare ut i världen som rastlös luffare på godståg och billiga hak, YMCA och Solomon's Dancepalace.¹¹ Romanen visar inte bara upp den smutsiga avigsidan av amerikanskt liv och leverne under det sena tjugotalet utan marknadsförs också på det viset:

This terrifying first novel by a young American is the story of a boy who recoils from everything, has no positive feeling of respect or affection or relationship of any sort. He is representative, horribly representative, of the bottom-dog strata of America [...] doomed forever, blotchy-minded, sub-animal. (en av flikarna, *Bottom Dogs*)

Bottom Dogs har i litteraturhistoriskt hänseende beskrivits som en hållplats mellan Frank Norris kalla naturalism och Jack Kerouacs hektiska spontanitet.¹² Man kan också läsa Dahlberg som en amerikansk proletärförfattare bortom amerikansk arbetarlitterär kanon.

Texten ramas in av de utomäktenskapliga förbindelsernas lockelser och faror. De första två kapitlens ganska idylliska om än fattiga arbetarklassbarndom får ett abrupt slut när mamman träffar en ny man, Henry, som inte är intresserad av att gifta sig med henne, och inte heller av hennes son. Tredje kapitlet börjar som följer: "Lorry went off to the orphanage. Henry felt relieved. The kid probably would be out of the way at least for three or four years." (Dahlberg 1929: 40) Romantexten slutar så

Dahlberg med viss stolthet citera Lawrences uppmaning: "He recognized early that despair was his gift, and he gave it freely" (Lethem 2003: 55).

¹¹ Lorrys historia återkommer senare i flera olika versioner i Dahlbergs författarskap. Se Fendelman (1979) för en intressant diskussion kring Dahlbergs litterära utveckling som ett självbiografiskt projekt: "Edward Dahlberg has spent a lifetime finding an angle from which to tell his own life-history. For forty-five years his plot has remained the same while his perspective has changed [...] Reshaping the materials of his life until they pointed in the direction he wanted, he rejected the old versions of the story as emphatically as a convert turns from his false gods." (Fendelman 1979: 113)

¹² Dahlberg blev mycket riktigt så småningom förknippad med Kerouac, Burroughs och Ginsberg som en nestor, bland annat genom bidrag till *Big Table* (Jack Kerouac, Edward Dahlberg, William S. Burroughs, Gregory Corso, Irving Rosenthal (red.), *Big Table* 1, 1959), trots att han var omkring 20 år äldre än Beat-generationens författare.

småningom med en flyktig sexakt i en port med en kvinna som kanske, kanske inte är prostituerad och Lorrays funderingar på huruvida en könssjukdom och en tid på sjukhus möjligen kan innebära en ny riktning i livet, någon form av återfödelse eller omvändelse. Romanen upphör utan avslut, i den typ av omöjliga existentiella knut som föregriper Samuel Becketts trilogi som kom mer än tjugo år senare och slutorden i *The Unnamable* (1953), "I can't go on, I'll go on" (Beckett 1953: 418), men i omvänd ordning så den negativa sidan av knuten kommer sist: "Something had to happen; and he knew nothing would..." (Dahlberg 1929: 269). Dessa båda slutord skulle kunna utgöra motto för Dahlbergs författarskap som ett omöjligt åtagande, en kamp på förhand dömd att misslyckas som ändå måste utkämpas:

[...] his work has been met with contempt or indifference, driving its author variously into silence, diatribe, or literary polemics against imagined enemies. Each new work appears to have been written against all possible readers and all other writers. (Porter 1977: 141)

Dahlberg är känd för en tudelad litterär karriär. Han vände sin tidiga textproduktion ryggen, gjorde ett långt uppehåll i skrivandet och återuppstod så småningom som en helt annan sorts författare, "the literary phoenix of his generation" (Kramer 1971).¹³

Den introduktion till Dahlbergs debutroman som Lawrence skrev 1929 och som utgör en distinkt värderande gest handlar i första hand om det enligt Lawrence eländiga tillståndet i amerikanskt samhälle och amerikansk litteratur. Han inleder med att tala om de många misslyckanden som gömmer sig bakom bilden av amerikanska framgångar och rikedomar. Enligt Lawrence kunde Amerika bara koloniserats genom att nybyggarens hjärta, instinkt, sympati och intuition krossades, tillsammans med förvisningen om att Gud är god, vilket lämnade enbart den hårda, kalla viljan kvar. Flödet från hjärtat, värmen i gemenskap, det som utgör det bästa av den mänsklighet som har präglat Europa, verkar inte kunna överleva på amerikansk mark (Lawrence 1929: ix). Detta, menar Lawrence, är grunden till den egenhet som utmärker amerikanerna, att de i hemlighet finner varandra extremt motbjudande och fränstötande (Lawrence 1929: x).

¹³ "Once a much-praised practitioner of that most mythical of American literary enterprises, the 'proletarian novel,' Dahlberg repudiated not only his early fame but the books on which it was based, consigning himself to years in the wilderness where he virtually began his literary career all over again." (Kramer 1971)

Lawrence erkänner att motviljan och äcklet finns hos andra författare på båda sidor Atlanten, men ser ändå *Bottom Dogs* som ett extremfall: "This novel goes one [step] further. Man just smells, offensively and unbearably, not to be borne. The human stink." (Lawrence 1929: xiii) Härmed uppstår det gruvliga tillstånd som råder i Dahlbergs text, och som Lawrence beskriver som en särskilt brutal naturalism:

Nothing I have ever read has astonished me more than the 'Orphanage' chapters of this book. ... a sub-brutal condition of simple gross persistence. It is not animality – far from it. Those boys are much less than animals. They are cold wills functioning with a minimum of consciousness. (Lawrence 1929: xiv)

Det här är framför allt ett *amerikanskt* fenomen, slår Lawrence fast. Han mildrar sitt omdöme något med att Dahlberg uppenbarligen överdriver; huvudpersonen Lorry beskrivs i texten som en flitig läsare, och då *måste* han ju ha fått med sig någonting från böckerna? (Lawrence 1929: xiv) Det är tydligt att Lawrence oroar sig för sakernas tillstånd i Amerika och amerikanernas sinnelag som direkt förmedlade i texten, och ser Lorry som en amerikansk slyngel som ändå borde vara möjlig att utbilda.

Mot slutet av introduktionen försöker Lawrence med viss möda sammanfatta sin dom över *Bottom Dogs*: en genuin bok, men samtidigt förkastlig vad gäller skildringen av ett mentalt sönderfall. Låt oss hoppas, säger Lawrence, att detta är vändpunkten: "The book is perfectly sane: yet two more strides and it is criminal insanity." (Lawrence 1929: xvi) Stilmässigt är romanen perfekt, "sheer bottom-dog style", ett litterärt hundskall (Lawrence 1929: xvi). Men kontentan är ett minst sagt ambivalent omdöme:

That directness, that unsentimental and non-dramatized thoroughness of setting down the under-dog mind surpasses anything I know. I don't want to read any more books like this. But I am glad to have read this one, just to know what is the last word in repulsive consciousness, consciousness in a state of repulsion. It helps one understand the world, and saves one the necessity of having to follow out the phenomenon of physical repulsion any further, for the time being. (Lawrence 1929: xvi–xvii)

Man undrar hur många läsare som lockades att läsa *Bottom Dogs* just för att Lawrence framhävde romanens obehagliga sidor?

Mer än trettio år senare, 1961, var Dahlberg 60 år gammal, en etablerad författare och intellektuell som under flera decennier hade publicerat poesi, fiktion och litteraturkritik, undervisat samt ägnat sig åt humanitära frågor. Förordet till den nya upplagan av *Bottom Dogs* (City Lights Books) inleds dock med ett citat av Tolstoj som sätter den skamsna tonen: "Many men write books, but few are ashamed of them afterwards." (Dahlberg 1961: iii) Dahlberg är desillusionerad när det gäller den amerikanska regionala litteraturen som han själv bidrog till med sina tidiga texter: "There was a great deal of noise about regionalists then who were merely local dunderheads and yokels of a Main Street intelligentsia." (Dahlberg 1961: iii) Här finns ett "vi" som inte bara inbegriper Dahlberg själv, utan också en kontroversiell och enligt Dahlberg förfelad litterär strömning: "We have been so determined to destroy the Puritan lechers and all the sexual mania of the social reformers that we find it essential to spew forth every vice in human skin and in words dirtier than Jobs muckheap." (Dahlberg 1961: v) I samband med den nya utgåvan poängterar Dahlberg att han ångrar att hans egen tidiga produktion hängav sig åt en sådan fixering vid det motbudande, och påminner: "let us not forget that a little dirt goes a long way" (Dahlberg 1961: iv). Att Dahlberg ändå gav ut sin debutroman igen var troligen på grund av krassa ekonomiska skäl.

Dahlberg påbörjade sin första roman i Monte Carlo, färdigställde den i Bryssel, reste runt som en av många amerikanska författare och konstnärer i Europa under 20-talet och var så svårt sjuk när han återvände till USA att han lades in på sjukhus: "The real malady was *Bottom Dogs*." (Dahlberg 1961: iii) I förordet nämner Dahlberg brev från D. H. Lawrence om "the bony spartan quality of the novel" och ber, som det verkar, om ursäkt för den text som inledde hans berömmelse – särskilt för dess värsta defekt, språket:

I had deliberately expunged some of the joys of this globe, sun, grass, river [...] in order not to write a slavish book about a society which concealed its filth and cruelty, and that doomed so many of the boys who became vagabonds, pariahs, or hopeless drudges in great cement cities. This sounds a little didactic, but first of all I wanted to tell a story, and maybe I did. But the defect of the novel lies in its jargon. (Dahlberg 1961: iii)

Dahlberg placerar sig själv tillsammans med John Hermann och Robert McAlmon i en generation författare med en passion för "the American scene" som misslyckats

eftersom de skrev om det icke-urbana USA på ett språk som han kallar "the rude American vernacular" och som han anser var oerhört skadligt:

The harm done to the English language has been immense [...]. Plain humble words have more health in them than the latest neologism invented by an advertising scribbler whose sole aim is to sell an adulterated product to a foolish populace. (Dahlberg 1961: iv)

Dahlberg håller alltså med om Lawrences negativa syn på amerikansk litteratur och det amerikanska litterära språket: "A great deal of the fugitive, humbug vocabulary is what D. H. Lawrence called the American fetish of the wild and the repulsive." (Dahlberg 1961: iv) Det som Dahlberg tycker fattas i *Bottom Dogs*, när han ser tillbaka på debutromanen efter flera decennier, är värme och mänsklighet. Med arbetarlitterära glasögon kan man säga att han beklagar att hans roman är så starkt naturalistisk och så svagt färgad av arbetarlitteraturens hopp och emancipation. Han berättar till exempel om hur han skrev till Sherwood Anderson att "Winesburg, Ohio was right and *Bottom Dogs* was wrong because his was warm and human and mine was written in a rough, bleak idiom." (Dahlberg 1961: v) Här gör han skillnad på olika arbetare och deras, som han ser det, vitt åtskilda språk:

I am no foe of the diction of a civilized laborer who does *truthful, useful work*. *Bad or stupid labor* produces evil words [...]. What is abominable is the cult of ugliness and the nonsensical credo about being up to date and brand new. Why write savage, loveless books [...]. (Dahlberg 1961: v, mina kursiver)

Civiliserade arbetare som utför det sanna, goda arbetet har också ett gott språk, medan det dumma, förkastliga arbetet alstrar onda ord. Dahlbergs omvändelser 1961 gäller alltså *Bottom Dogs* som språkligt och tonmässigt misslyckad och därmed en förfelad berättelse om den amerikanska underklassen. Hans syn drar alltså åt att han inte lyft fram det goda arbetet och den skötsamme arbetaren tillräckligt, också detta ett tecken på att hans roman inte varit tillräckligt i linje med amerikanska arbetarlitterära topoi.

Larson

Ett annat sätt att vända om och omvärdera de egna texterna ser man hos den svenske författaren Leon Larson, autodidakt och verksam inom arbetarrörelsen under tidigt 1900-tal, samt känd för ett dramatiskt levnadsöde: "Han sattes i fängelse för

mordbrand vid femton års ålder; han planerade tillsammans med finska revolutionärer att spränga två banker; han emigrerade till Amerika efter att ha fingerat ett bombattentat mot sig själv; han blev änklingsman innan han fyllt 30; han begravdes så småningom i LO-ordföranden Herman Lindqvists familjegrav” (Nilsson 2009). Magnus Nilsson beskriver i ”The Making of Swedish Working-Class Literature” hur Larson tillsammans med Dan Andersson, Maria Sandel, Karl Östman, Martin Koch och Gustav Hedenvind-Eriksson bidrog till en ”first important transformation of Swedish working-class literature” som den första vågen av arbetarförfattare som började uppmärksammas av läsare och kritiker utanför arbetarrörelsen och på så vis etablera arbetarlitteraturen ”in the national site of literature” (Nilsson 2017: 98). Nilsson diskuterar skiljelinjen mellan två olika sätt att se på arbetarlitteratur – som ett företrädesvis politiskt eller huvudsakligen litterärt fenomen – och hur den suddades ut när Bengt Lidforss 1906 beskrev Larson som arbetarklass och proletärpoet, eftersom han var självlärd och hade erfarenhet av kroppsarbete, men samtidigt underströk att Larson också hade konstnärliga ambitioner. Per-Olof Mattsson konstaterade i ”Konstruktionen av en svensk arbetarlitterär tradition” att

det var Lidforss formuleringar om Leon Larsson som införde en ny betydelse i föreställningen om proletärdiktaren. [...] Här föds alltså föreställningen om en författare med förankring i proletariatet som inte bara skriver brukspoesi för rörelsen utan som också är konstnär i egen rätt. (Mattsson 2016: 20–21)

Med tiden kom Larson att beundras även av borgerliga kritiker och läsare. Hans bana från revolutionär till måttfull, rentav ångerfull, gjorde honom samtidigt till avfälling inom mer radikala delar av arbetarrörelsen. Liksom Dahlberg bad Larson på sätt och vis om ursäkt för sina texter, beskrev en omvändelse och deltog aktivt i värderingen och omvärderingen av sin tidigare hållning, fast med tonvikt på *politik och attityd till samhället* i stället för *språk och attityd till människor* som i Dahlbergs fall. Omvändelsen sker också i Larsons fall *inom* den litterära texten som sådan och inte i andra relaterade texter.

I början av 1900-talet, efter ett års straffarbete för mordbrand, var Larson aktiv i olika anarkistiska grupper och hyllade vrede, våld och klasshat som revolutionära krafter i diktsamlingarna *Hatets sånger* och *Ur djupet*, båda utgivna 1906. Den första debutsamlingen inleds med ”Hatets sång” som sätter tonen: ”Min sång, den är en sång om nöd och oförrätter,/Om hårda gisselslag och seklers tyranni./I blod jag diktat den

i smärtans långa nätter,/Och sjunger den i sorg, i hat och raseri.” (Larson, *Hatets sånger* 1906: 5) Sista strofen inleds med ett löfte att bibehålla hatet som fokus: ”Jag har ej rum för frid, för kärlek och försoning,/En känsla har jag blott: ett djäfvulskt hat det är.” (Larson, *Hatets sånger* 1906: 6) Andra dikter i samlingen, som ”Barrikadlösen”, propagerar uttryckligen för att hatet måste omsättas i våld: ”Det är bättre vi dräpa var krämaresjäl,/än att han skall af trälblodet suga./Det är bättre att prästerna stenas ihjäl/än att låta dem lefva och ljuga.” (Larson, *Hatets sånger* 1906: 44) Dikterna samlade i *Ur djupet* senare samma år är skrivna i samma våldsbejakande anda:

O, bröder! må dolken vi hvässa och yxorna slipa,
att stålet må bita när rätten vi skipa,
den rätt som förtrampats af röfvärnes häl.
Och rätten skall tagas från ockrarebanden
och plundrarens blod det skall rinna i sanden,
så sannt som det finnes en hatande träl.

(Larson, *Ur djupet* 1906: 17)

Redan 1907 bröt dock Larson med anarkismen och 1909 kom romanen *Samhällets fiende. Ur en ung arbetares utvecklingshistoria*, där han genom sitt alter ego Magnus iscensatte en omvändelse i förhållande till sitt anarkistiska förflutna och pekade ut sina forna kamrater som en fara för Sverige: ”Hans kamrater voro ju inte annat än simpla tjuvar och banditer” (Larson 1909: 102). Huvudpersonen Magnus fungerar alltså som författarens språkrör i texten, och genomlider samma våndor som fattig poet: ”Det enda han hade att leva av var då han någon gång lyckats sälja en dikt till någon tidning, men det var så sällan och hungern kändes mycket värre efter varje gång han fått ut ett litet honorar.” (Larson 1909: 52) Magnus drivs av hat, men ”[d]et enda synliga resultatet av detta hat blev en mängd ursinniga dikter, där han frossade i blod och eld. Pengar fick han icke för dessa dikter, ty de voro för råa för Politiken och Facklan, som fick dem, kunde icke betala något.” (Larson 1909: 53) Magnus speglar Larsons tidiga erfarenheter som radikal poet, ännu inte läsbar för borgerliga läsare och kritiker: ”Han försökte sälja till de borgerliga tidningarna, men ingen ville ha hans dikter; han var för illa känd och han diktade icke heller som poeterna dikta för det mesta.” (Larson 1909: 54) Larson blev så småningom mycket uppskattad av borgerligheten – just som revolutionär författare. Han sålde bra och blev utgiven på borgerliga förlag, så här verkar protagonistens villkor skilja sig från författarens. Det armod som har präglat Larsons tidiga liv – ”en öken av svält och umbäranden” – radikaliserade i *Samhällets fiende* kraftigt hans huvudperson:

Alltid hade han fått arbeta och slita som en hund, och då han såg att andra människor hade det bättre än han så började han nära agg till dem. Och då han så i sinom tid kom i beröring med klubbarna och påverkades av agitatorerna, så växte detta agg till ett vanvettigt hat mot samhälle och överklass. (Larson 1909: 76)

Det hat som beskrivs här är alltså samma drivkraft som präglade Larsons tidiga diktning, och de tvivel som Magnus genomlider kanske också liknar dem som ledde fram till Larsons omvändelse: ”Hans idéer hade ingen hållpunkt i verkligheten [...]. Allt var lögn från början till slut. Ingenting höll att ta på, ty allt var bara luft och bosch, trycksvårta och munväder.” (Larson 1909: 77) Magnus genomgår i sista stund, när planerna på ett attentat redan är gjorda och bomben införskaffad, en kris och beslutar sig för att hoppa av: ”Detta liv han fört dugde icke längre. [...] ville han förbättra samhället måste det ske på ett annat sätt och med andra medel. Han skulle lämna sällskapet och gå sin väg” (Larson 1909: 103). Näst sista kapitlet består av ett brev från Magnus till Stenberg, en av de revolutionära ledarna:

Vi ha troligen lidit av hjärnuppmjukning eller någon annan sådan sjukdom, ty på annat sätt kan jag icke förklara våra hjärnors blöthet och vår ringa tankeförmåga. [...] Vi har varit som barnungar som lekt med dockan revolutionen och hade vi varit i tillfälle till det skulle vi ha lekt bollspel med dynamitbollar. (Larson 1909: 106)

Här har Magnus gått från revolutionär till en ångerfull, måttfull reformivrare som gärna vill hävda att även arbetarklassen bär skuld till sakernas tillstånd:

Att samhället är galet inrättat medger jag fortfarande och att det bör ändras till det bättre vill jag vara den första att erkänna.

Men vilka är det som bär skulden för att samhället är galet inrättat?

Är det överklassen?

Ja, delvis kanske, men inte helt och hållet. (Larson 1909: 107)

Att kalla överklassen för folkförrädare och tjuvar anser Magnus nu vara ”sammällslös propaganda mot en klass som är relativt lika oskyldig till det nuvarande eländet som både du och jag” (Larson 1909: 107). Larsons gamla vänner och läsare vände sig ifrån honom, och i stället blev boken en kortvarig framgång bland borgerliga läsare som gärna ville läsa om en omvändelse från extremvänstern till reformism och en ex-revolutionärs avståndstagande från socialism och anarkism.

Slutstationen för omvändelsen kan studeras i Larsons korta skrift *Syndikalismen. Ett varningsord av en arbetare*, som gavs ut anonymt 1916. Liksom Dahlberg ber om ursäkt för sin tidigare kalla och omänskliga jargong gör Larson här en form av (implicit) avbön i förhållande till sin tidigare radikala politiska hållning genom att varna för syndikalismen.¹⁴ Liksom Dahlberg i förordet från 1961 talade om den civiliserade arbetaren som utför sannfärdigt, användbart arbete, så försvarade Larson 1916 den hederliga, stolta arbetaren, vars värv och verk hotas av syndikalismen. Larsons budskap är nu tydligt laglydigt: ”Sabotage är helt enkelt en förbrytarelära, en lära om systematisk skadegörelse, om ohederlighet och om allt fult, som kan gro i en förvirrad och förvriden hjärna.” (Larson 1916: 8) Han är också explicit på arbetsgivarnas och industrialisternas sida:

Den, som sett en stängd fabrik, där fönsterrutorna äro sönderslagna och där det idoga arbetet för månader och år sedan har upphört, vet hvilket hemskt, beklämmande intryck den gör. [...] Sådant är det tillstånd syndikalisterna med sin agitation och sin brottsliga taktik vill framkalla. (Larson 1916: 20)

En central idé här är att arbetsgivaren är eller åtminstone *kan* vara god och stå på arbetarens sida, vilket låter som raka motsatsen till relationen dem emellan i Larsons tidiga dikter: ”En god arbetare får alltid goda arbetsgivare — ty det goda drar det goda till sig. Det är nästan en naturlag.” (Larson 1916: 21) Affärsmän och arbetare skapar Sveriges välstånd tillsammans i vad som låter som en profetia och vision om en framtida socialdemokratisk folkhemskonstruktion, byggd på ”vidsynta affärsmäns organisationsförmåga” och ”svenska arbetares samvetsgrannhet i sitt arbete” (Larson 1916: 22). Svenskheten är i fokus, enligt den tidens nationalromantiska strömning, och avslutningen är särskilt bombastisk:

Genom dåligt arbete drar man nöd öfver sig och de sina, öfver land och rike. Men genom godt, ärligt arbete bekämpar man nöden ock man ökar sitt välstånd samtidigt som man höjer sitt inre värde. Och först och sist skall *genom godt arbete* det svenska namnet bli hedradt. (Larson 1916: 24, mina kursiver)

¹⁴ ”När vi se på rörelsens [syndikalismens] utbredning i Sverige, kunna vi konstatera, att den hitintills har sökt sig till sådana platser där upplysningen inte står så högt som i öfriga delar af landet och till människor, som i samhällsfrågorna äro mindre skolade. [...] Det är ju så att människor af lägre upplysning ofta sakna förmåga att uppfatta organisationens nytta. De förstå inte gagnet af tvånget och det långsamma, men systematiska arbetet för ett mål.” (Larson 1916: 6)

Här bekräftar Larson vad Magnus i *Samhällets fiende* är på väg mot när han bryter med anarkismen – ett väsensskilt förhållningssätt, en hyllning till det goda arbetet och implicit till den skötsamme arbetaren samt en långtgående anpassning till reformismens rådande normer och ideal. Ordvalen och den skarpa distinktionen mellan det goda och det dåliga arbetet kan jämföras med Dahlbergs likartade åtskillnad mellan ”truthful, useful work” å ena sidan och ”bad or stupid labor” å den andra (se citat ovan). Dahlberg avancerade socialt och klassmässigt under decennierna mellan debutromanen och hans senare omdömen om den, och hans litterära omvändelse var inte bara estetisk och konstnärlig utan hängde också ihop med en förändrad syn på samhället. På så sätt liknar de två författarna varandra i fråga om grunderna för omvärdering av de egna tidiga texterna.

Avslutning

Diskussionen i min studie av Dahlberg och Larson har rört den svensk-amerikanska jämförelsen av arbetarlitteratur och proletärlitteratur, där de är utmärkta exempel på författare i närheten av eller bortom kanon på respektive nationell arena. Vidare har jag diskuterat hur författarfunktionen både stärks och kompliceras av biografiska och självbiografiska inslag. Slutligen har jag också berört hur omvändelser och egna och andras omdömen kan bidra till litterär värdering och utgöra viktiga gester i omvärdering av författarskap i förhållande till arbetar-litteraturens kanon.

Dahlbergs och Larsons omvärderande retorik som markerar ett avståndstagande från tidigare litterär produktion både bekräftar och komplicerar Foucaults diskursivt grundade författarfunktion och tycks samtidigt förneka den författarens död som Barthes talar om genom att aktualisera det biografiska och självbiografiska ramverk som gör positionsförflyttningar, omvändelser och avböner begripliga. Dahlberg och Larson är avfallingar eller apostater som fördömer sina tidigare ställningstaganden istället för att rättfärdiga eller förklara dem. Deras litterära avbön är en omvändelse, ett radikalt förkastande av och distansering från en tidigare position och ett tidigare skrivande. Den så kallade omvändelseromanen går normalt sett från tvivel till övertygelse i förhållande till någon tro eller lära, men kan även gå i motsatt riktning (”avfallsroman”¹⁵), och här handlar det om en sådan mer komplex bana, för

¹⁵ Inger Littberger (2004) behandlar bland annat ”den omvända omvändelseromanen”, dvs. ”avfallsromanen”, som Sten Hidal (2004) föreslår: ”Flera av Sam Lidmans böcker handlar om en

Dahlberg i förhållande till litteratur och språk, för Larson i förhållande till politik och samhälle.

När Larsons alter ego Magnus förklarar varför han lämnar anarkismen propagerar han för självrannsakan i första hand, först därefter eventuella anklagelser mot andra: ”Var du lugn, gosse, vi äro alla skyldiga, anklaga dig själv först, syna dig i sömmarna, straffa dig hårt, och revolutionera ditt inre jag, så kan du sedan ha rätt att anklaga andra, men icke förr.” (Larson 1909: 108) Larsons eget författarskap speglar den första delen av denna bana från revolutionär låga till ångerfull botgöring, men eftersom Larson dog ung fick han inte möjlighet att återgå fullt ut till en mognare samhällskritik efter att anslutit sig till de reformistiska socialdemokraterna och synat sig själv i sömmarna. Dahlberg däremot återvände genom hela livet till parallella spår av självrannsakan och samhällskritik.

Dahlberg talade om det goda och det usla arbetet i förhållande till ett motsvarande gott och ont språk bland arbetare och i arbetarlitteraturen. När Larson talar om dåligt arbete som leder till nöd, å ena sidan, och å andra sidan gott, ärligt arbete som höjer arbetarens inre värde, är det lätt att föreställa sig att han även tänker på det *litterära* arbetet och arbetarlitteraturen, och genom att iscensätta en omvändelse från en mer radikal politisk hållning ombesörjer han själv omvärderingen av sin egen tidiga diktning. Fast de kommer från olika håll har både Dahlberg och Larson bildat sig en delvis närbesläktad uppfattning om det arbete som inte innebär alienation, och skrivarbetet kanske kan värderas enligt samma kriterier i förhållande till idealet: det sanna, goda, ärliga arbetet som höjer det inre värdet, som inte alienerar.

Frågan är hur Dahlbergs och Larsons omdömen angående vad de själva ansåg vara tidiga litterära snedsteg, och omvändelser i förhållande till desamma, och i Dahlbergs fall även D.H. Lawrences ambivalenta omdöme, påverkade den receptionshistoriska värderingen av deras texter och författarskap. Trots sitt eget motstånd räknas Dahlberg i amerikansk litteratur-historia som en viktig proletärförfattare, mycket på grund av *Bottom Dogs*. Larson finns alltjämt med i den svenska arbetarlitteratur-traditionens förhistoria, visserligen bortglömd när han dog men senare etablerad som en betydelsefull proletärföfarröst från början av 1900-talet, trots att den rösten i slutändan verkade gräla med sig själv – eller kanske just därför.

uppväxt i Pingströrelsen och ett frigörande från dess grepp. De kan rimligen kallas ’avfallsromaner’ [...].”

Källor

- Barthes, Roland 1977 (fr. orig. 1967). "The *Death of the Author*." Övers. Stephen Heath. I Stephen Heath (red.), *Image, Music, Text*. New York: Hill & Wang: 142–148.
- Beckett, Samuel 1994 (eng. orig. 1953). *The Unnamable*. I *Trilogy: Molloy, Malone Dies, The Unnamable*. London, Montreuil, New York: Calder: 291–418.
- Dahlberg, Edward 1961 (orig. 1929). *Bottom Dogs*. San Francisco: City Lights Books.
- Dahlberg, Edward 1961. "Preface". I *Bottom Dogs*. San Francisco: City Lights Books.
- Davage, David 2021. "Gudar och människor bland texter och paratexter. Om varför Gamla testamentet inte har några författare." I *Svensk Teologisk Kvartalskrift*, 97 (2021): 133–154.
- Fendelman, Earl 1979. "Edward Dahlberg's Art of Memory." I *Journal of Modern Literature*, 7 (1): 113–126.
- Forssberg, Anna & Anna Linzie 2022. "Vilda pojkar, värde och varaktighet. Litterärt värde och värdering i fallen Sigfrid Siwertz *Mälarpirater* och Marjorie Rawlings *The Yearling*". I *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 52 (2–3): 36–56.
- Forssberg, Anna & Anna Linzie 2023. " 'An age that is slipping out and an age that is hastening in'. Värdet av skönlitterär sociologisk analys i Gustaf Hellströms *Snörmakare Lekholm får en idé* och Ellen Glasgows *In this Our Life*". I *Sammlaren*, 144: 207–235. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-523150> (hämtad 21.5.2024)
- Foucault, Michel 1992 (fr.orig. 1969). "What is an Author?" I Marsh, James L., John D. Caputo & Merold Westphal (red.), *Modernity and Its Discontents*. New York: Fordham University Press: 299–314.
- Hassan, Ihab 1964. "The Sorrows of Edward Dahlberg." I *The Massachusetts Review*, 5 (3): 457–461.
- Hidal, Sten 2005. "Omvändelseromaner." Recension av Inger Littberger, *Omvändelser. Nedslag i svenska romaner under hundra år* (Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 2004). I *Signum* (2). <https://signum.se/artikelarkiv/omvandelseromaner/> (hämtad 17.12.2023).
- Kindrick, Robert L 1983. "Edward Dahlberg's Kansas City: Two Views." I Anderson, David D. (red.), *Midamerica X*. East Lansing: Midwestern Press: 115–123.
- Kramer, Hilton 1971. "The Confessions of Edward Dahlberg". I *The New York Times Book Review* (artikel, 31.01.1971). <https://www.nytimes.com/1971/01/31/archives/the-confessions-of-edward-dahlberg-312-pp-new-york-george-braziller.html> (hämtad 29.09.2023).
- Larson, Leon 1906. *Hatets sånger*. Stockholm: Eget förlag.

- Larson, Leon 1906. *Ur djupet*. Stockholm: Eget förlag.
- Larson, Leon 1909. *Samhällets fiende. Ur en ung arbetares utvecklingshistoria*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Larson, Leon 1916. *Syndikalismen. Ett varningsord av en arbetare*. Stockholm: Svenska folkförbundets förlag.
- Lawrence, D. H. 1929. "Introduction." I *Bottom Dogs* av Edward Dahlberg. San Francisco: City Lights Books, 1961, vii–xvii.
- Lehtilä-Olsson, Mayre 1982. *K.G. Ossiannilsson och arbetarrörelsen. En studie i ideologisk konfrontation*. Diss. Göteborg: Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet.
- Lejeune, Philippe 1975. *Le pacte autobiographique*. Paris: Seuil.
- Lethem, Jonathan 2003. "The Disappointment Artist: Edward Dahlberg's Recipe for Crocodile Tears." I *Harper's Magazine* 2003:2: 49–56.
- Linzie, Anna 2006. *The True Story of Alice B. Toklas. A Study of Three Autobiographies*. Diss. Iowa City: University of Iowa Press.
- Littberger, Inger 2004. *Omvändelser. Nedslag i svenska romaner under hundra år*. Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- MacShane, Frank 1978. "Edward Dahlberg: 1900–1977." I *The Massachusetts Review*, 19 (1): 55–68.
- Mattsson, Per-Olof 2016. "Konstruktionen av en svensk arbetarlitterär tradition". I Beata Agrell m.fl. (red.), *"inte kan jag berätta allas historia?". Föreställningar om nordisk arbetarlitteratur*. Göteborg: LIR skrifter/Göteborgs universitet: 19–34.
- Mirsky, Mark Jay 2000/2001. "Dahlberg Redivivos." I *The Massachusetts Review*, 41 (4): 541–554.
- Nilsson, Magnus & John Lennon 2016. "Defining Working-Class Literature(s): A Comparative Approach Between U.S. Working-Class Studies and Swedish Literary History". I *New Proposals: Journal of Marxism and Interdisciplinary Study*, 8 (2): 39–61.
- Nilsson, Magnus & John Lennon 2017. *Working-Class Literature(s): Historical and International Perspectives*. Stockholm: Stockholm University Press.
- Nilsson, Magnus & John Lennon 2020. "Reexamining the Proletarian Fictional Autobiography: Class, Gender and Aesthetics in Agnes Smedley's *Daughter of Earth*". I *Nordic Journal of English Studies*, 19 (5): 1–28.
- Nilsson, Magnus. 2009. "Renegaten Larsson" (blogginlägg, 31.08.2009). <http://litteraturochklass.blogspot.com/2009/08/> (hämtad 29.09.2023).

- Nilsson, Magnus 2017. "The Making of Swedish Working-Class Literature." I Magnus Nilsson & John Lennon (red.), *Working-Class Literature(s): Historical and International Perspectives*. Stockholm: Stockholm University Press: 95–127.
- Nilsson, Magnus. 2021. *Kampdiktare i folkhemmet. Arbetarpoeten Stig Sjödin*. Stockholm: Verbal Förlag.
- Ossian-Nilsson, Karl Gustav 1908. *Barbarskogen. En berättelse i klasskampens tecken*. Stockholm: Bonnier.
- Porter, Roger J. 1977. "Emptying his Sack of Woe: Edward Dahlberg's *Because I Was Flesh*". I *Contemporary Literature*, 18 (2): 141–159.
- Solomon, William 2001. "Disinterring Edward Dahlberg." I *Texas Studies in Literature and Language*, 43 (4):389–417.
- Spencer, Benjamin T. 1975. "American Literature as Black Mass: Edward Dahlberg." I *Twentieth Century Literature*, 21 (4): 381–393.